

קוממיות

והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: (ויקרא כו יב-ג).¹

ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם: (ויקרא כו ט).²

בתפילותינו

ברכת הכהן הגדול ביום הכיפורים: "שנת תולכנו קוממיות לארצנו".

בברכת אהבה שלפני קריאת שמע: "שתולכנו (ותולכנו) קוממיות לארצנו".

בברכת המזון: "הרחמן הוא ישבור עולנו מעל צווארנו והוא יולכנו קוממיות לארצנו".³

רשב"ם ויקרא כו יג – הוסר העול

קוממיות - כשהוסר העול זוקף את ראשו.⁴

שמות רבה כה ח פרשת בשלח – יציאת מצרים

... זהו שכתוב: "הולך צדקות ודובר מישרים ... הוא מרומים ישכון וכו'" (ישעיהו לג טו).⁵ "הוא מרומים ישכון" – זהו שאמר הכתוב: "מקים מעפר דל, מאשפות ירים אביון" (שמואל א ב ח) מקים מעפר דל - אלו ישראל שהיו משוקעים בטיט ובלבנים במצרים והוציאן הקב"ה בקומה זקופה, שנאמר: "ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כו יג), הוי: "מקים מעפר דל".⁶ סיקוסים⁷ נתן הקב"ה ליעקב ואמר לו: "והיה זרעך כעפר הארץ" - כשיגיעו בניך

¹ בפסוקים אלה מסתיימת הברכה בפרשתנו, בתזכורת ליציאת מצרים ויציאת הקשר בין שבירת העול והקוממיות. קוממיות היא חירות מתרגם אונקלוס. קוממיות היא "קומה זקופה" מתרגם התרגום המיוחס ליונתן. נראה שהמילה "קוממיות" נבחרה לא רק כמסכמת וחותמת את הברכות שבתחילת הפרשה, אלא גם כתמרור אזהרה למעבר אל התוכחה (הקללה), אם בחוקותי תלכו – קוממיות, היה שווה כל המהלך של שבירת עול מצרים וההליכה בקוממיות אל הקוממיות. אך אם לא – יחזור העול. ובאמת אפשר לראות את התוכחה כולה כדבר מנוגד לקוממיות, כהשתופפות ושפלות, כנפילה במקום קימה.

² כמה פסוקים קודם, מבטיח הקב"ה לעם ישראל שאם ילכו בחוקותי, תתקיים הברית, זו שכבר הובטחה לאבות ונזכרה בתחילת בשרת הגאולה: "וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ פנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה" (שמות ו ד), היא הארץ בה נאמר לאברהם: "קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה פי לך אתננה" (בראשית יג יז). ואף אתם אם תקיימו את הברית תזכו ללכת קוממיות לארץ ובארץ. כך גם באופן דומה, הפסוק: "והתהלכתי בתוכם" שבא בצמוד לפסוק של "קוממיות" (ראו לעיל). "והקימותי" משלים את "קוממיות" - "והתהלכתי" משלים את "ואולך". אולך אתכם קוממיות בשל מחויבותי לקיום הברית, ואתהלך בתוכם כשתהיו בקוממיות והברית תתקיים. ראו רש"י: "והתהלכתי בתוכם" - אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם, ולא תהיו מזדעזעים ממני. יכול לא תיראו ממני, תלמוד לומר: והייתי לכם לאלהים". גם זו קוממיות שבין אדם למקום.

³ זכה הפסוק שלנו להיכנס אל סדר תפילותינו בתפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים שנאמרת בתפילת מוסף בסדר העבודה, כל בוקר באהבה לפני קריאת שמע של שחרית, ובברכת המזון בהרחבה כמעט כלשון הפסוק: "ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות". ראו פירושי סידור התפילה לרוקח על ברכת אהבה לפני קריאת שמע: "והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ שאנו מפוזרים בד' פינות העולם. ותולכנו קוממיות לארצנו כמו שכתוב: ואולך אתכם קוממיות". המשותף לכולם הוא המשאלה שנוזכה לקיום הברכה בפרשתנו. ואגב, כבר תמחו רבים כיצד זה אומר הכהן הגדול בשעה שבית המקדש היה קיים: "שנה שתולכנו לארצנו" ותרצו באופנים שונים, כגון שהיה מתפלל על יהודי הגולה. עוד נעסוק בכך בהמשך הדברים. בינתיים, נראה שהתשובה האמתית היא שנוסח זה הוא מאוחר ואינו בכל המקורות הקדומים של נוסח תפילת הכהן הגדול: ירושלמי יומא ה ב, ויקרא רבה כ ד, פסיקתא דרב כנא פיסקא כו. גם לא במדרש תנחומא המאוחר אחרי מות ג או ד. ועל כך בהזדמנות אחרת.

⁴ רש"י ורוב המפרשים, כמו תרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל שראינו בהערה לעיל, מפרשים: "קוממיות – בקומה זקופה". רשב"ם מדגיש שעצם הסרת העול היא שמביאה לזקיפת הראש ולא מפרש בנפרד את המילה "קוממיות". כך גם נראה בפירוש אבן עזרא במשל של הפר שעובד אצל אדוניו: "מטת עולכם משל פפר החורש שיעבוד אדמת בעליו, וישראל השתעבדו בבנין האדמה, כי כן כתוב. קוממיות - בקומה זקופה". כך גם חזקוני: "ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה כשם שהשור זוקף ראשו כשמרימין את העול מעל צוארו, כדכתיב: ובני ישראל יוצאים ביד רמה", וכך גם פירוש ספרנו: "קוממיות. על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה ותשימי כארץ גוף (ישעיהו נא כג)". האם הסרת העול מספקת על מנת לילך קוממיות? האם קוממיות היא פשוט ההפך מנפש משועבדת ושוחה? אולי יש פה שני שלבים: אחד, שבירת העול, השני הליכה בקוממיות?

⁵ מדרש זה הוא על המן: "הנני ממטיר לחם מן השמים", שם הוא דורש את הפסוק בישעיהו לג טז: "הוא מרומים ישכון" וישפן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים", שמזכיר את הלחם והמים שנתנו לעם ישראל במדבר. אנחנו התמקדנו בדרשה על "מרומים ישכון" שמתקשרת לנושא שלנו. לרומם מזכיר את לקומם ורוממות את קוממיות.

⁶ המילה "קוממיות" היא יחידאית במקרא, אבל המדרש מקשר אותה עם הפסוק: "מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיב עם נדיבים וקסא כבוד ינחלם וכו'" בתפילת חנה. ראו דברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה.

⁷ במובן הפשוט, סיקוס הוא סימן "עין" או "טבעת" על עץ שמסמן את גידולו וכאן הוא במובן של סימן לקץ. ראו בראשית רבה מא א: "מה התמרה הזו וארז, אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים, כך הצדיקים אין בהם לא עקומים ולא סיקוסים". ואם כך, נוכל להוסיף עוד את הפסוק: "זאת קומתך דמתה לתמר" (שיר השירים ז ח) שיכול להתקשר ל"קוממיות".

עד עפר הארץ אותה שעה: "ופרצת ימה וקדמה" (בראשית כח יד) הוי: "מקים מעפר דל".⁸ ורוממם הקב"ה על הכל ... ראה מה כתוב: "ובמדבר אשר ראית, אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו" (דברים א לא) - אמר להם: הרי רוממתי אתכם על כל העולם, אם תהיו עושים רצוני אני משרה אתכם במה שבראתי עד שלא נברא העולם: זה בית המקדש, שנאמר: "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז יב). שם אני מרומם אתכם, שנאמר: "וכסא כבוד ינחילם" (שמואל א ב ח).⁹

רש"ר הירש ויקרא כו יג – מתן תורה

גאולת מצרים שברה את עול מצרים מעלינו; אך מוטות העול עדיין היו על צווארנו, עוד נשאנו עמנו את כלי העבדות. ואף על פי שהשתחררנו לנצח מעול עבדות מצרים, אפשר היה להחליף עול זה באחר. עדיין היו בנו כל הנתונים לשאת עול עבדות מוסרית, חברתית, מדינית - במקום עול מצרים. רק מתן תורה שבר גם את "מוטות העול". באותה שעה זקף ה' את קומתנו לנצח והעניק לנו עצמאות וחירות. הוא נתן לנו, לפחות, את ההנהגה וההדרכה ללכת קוממיות בכל וכנגד הכל. "קוממיות" מסכם את כל התוצאה של קיום מצוות: זכינו בעצמאות ובגיאיות - מול כוחות החושניות והטבע, מול כל כוח חברתי ומדיני.¹⁰

תנחומא ראה סימן ד – הברכות מאל"ף עד ת"ו

... שלא יאמרו הבריות כשבא משה לברכנו מעט ברכנו וכשבא לקללנו הרבה קללנו. כיצד? הקללות שבתורת כהנים שלשים פסוקים חסר אחד והברכות י"א.¹¹ אמר רבי שמואל: מי שמביט בהן מוצא הברכות יתרות על הקללות. כיצד? ברכות פתח באל"ף: "אם בחקתי תלכו" וסיים בתי"ו: "ואולך אתכם קוממיות" - שהברכות באות עליהם מאל"ף ועד תי"ו. והקללות, פתח בוא"ו: "ואם לא תשמעו" וסיים בה"א: "ביד משה" - בין וא"ו וה"א אין כלום.¹²

⁸ ראו דברינו על [גילוי הקץ בברכת יעקב](#) בפרשת ויחי. וכאן יש פתרון, אמנם לא של תאריך אבל של מציאות. מתי יגיע הקץ, מתי תתקיים הברכה: "ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה"? כאשר עם ישראל יגיע "עד עפר". ולהוותנו הרבה דורות הגיעו עד עפר ולא זכו ...

⁹ אחרי כל החיבורים והפסוקים המשתלבים בדרשה זו, כולל ה"גיחה" לקץ, עיקרה הוא בעצם פשט הפסוק בפרשתנו: הקשר ליציאת מצרים. יציאת מצרים היא שבירת העול וכבר ההליכה במדבר היא הליכה בקוממיות לקראת הקוממיות המלאה הוא בניין בית המקדש שמסמל את השלמת הכיבוש וההתנחלות בארץ וזכר כבר בשירת הים. ראו פירוש יוסף בכור שור על הפסוק בפרשתנו: "ואשבור מוטות עולכם, כלומר העול שהיה מטה ראשיכם וכופף כלפי הארץ, שכתוב: ואולך אתכם קוממיות, שזקפתי ראשיכם, שהייתם הולכים בקומה זקופה ולא היה כופף אתכם העול, כדכתיב: ובני ישראל יוצאים ביד רמה". עוד זכינו במדרש זה למילה נוספת המשלימה את הקוממיות, היא הרוממות. ואפשר גם המילה נשיאה, שאמנם כאן נזכרת כנשיאה על כפיים של ילד, אבל במקומות אחרים נזכרת כנשיאת הראש (פרשת כי תשא) וגם "על כנפי נשרים".

¹⁰ הרב הירש עונה באופן ברור לשאלתנו לעיל על פירושי רשב"ם ואבן עזרא: האם הסרת העול היא גם הקוממיות? תשובת הרב הירש היא: הסרת עול השעבוד איננה עדיין הקוממיות. זו תושלם רק במעמד הר סיני, בקבלת עול התורה והמצוות. רק עול חדש זה הוא זקיפת הקומה המלאה "העצמאות והחירות" ("אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה", אבות ו ב). מה שמאד מתאים לשבת פרשת בחוקותי שלעולם תחול בימי ספירת העומר בין יציאת מצרים ומתן תורה. מדרש שמות רבה לעיל רואה בקוממיות תהליך שהתחיל כבר בשבירת עול מצרים ושואף לכניסה לארץ שרק בה יכול בית המקדש להיבנות. הרב הירש שם את מתן תורה בנייהם כנקודת הקוממיות המרכזית ולכאורה מתעלם מהקוממיות הארצית לאומית המתוארת בתורה. העצמאות והחירות הרוחניים הם הקוממיות שאיתה אפשר כעת ללכת "בכל וכנגד הכל". נראה שהוא מדבר מתוך נקודת הראות של זמנו ומקומו, הנאו-אורתודוקסיה של המאה ה-19 בגרמניה. דבריו על "עבדות מוסרית חברתית מדינית", רומזים על יחסו לאמנציפציה, ובה בעת אין בהם זכר לקוממיות בארץ ישראל.

¹¹ המדרש מתלבט בשאלה של אריכות התוכחה (הקללה) מול מיעוט פסוקים בברכה. כך לא רק בפרשת כי תבוא עליה כבר אמרו חכמים בגמרא בבא פח ע"ב: "בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם; הקב"ה ברך ישראל בעשרים ושתיים וקללן בשמונה ... ואילו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בעשרים ושתיים". גם בפרשתנו שנאמרה מפי הקב"ה יש יותר פסוקי תוכחה מפסוקי ברכה. איך פותרים בעיה זו, מה עוד שמקובל בידינו "לעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות" (סוטה יא א)?!

¹² איך מתגברים על הפער? דורשים דרשת אותיות. הברכה למרות שיש בה רק 11 פסוקים, נחשבת כעשרים ושתיים לפי שהיא מקיפה את כל עשרים ושתיים האותיות מאל"ף ועד ת"ו. מילה "קוממיות" היא שנותנת לפסוקי הברכה תוקף ונפח רחב מזה שנראה בספירה פשוטה של הפסוקים. והקללה שיש בה כמעט 20 פסוקים? זו מתחילה באות וא"ו ונגמרת בה"א – ואין בה כלום. ראו המקור בגמרא בבא בתרא שהבאנו בהערה הקודמת, שם ניתנות לקללה שמונה אותיות לתוכחה בין וא"ו למ"ם, תלוי איפה נחשב סיום התוכחה. אחרי פסוק מג: "והארץ תעזב מהם ... ואת חוקותי געלה נפשם" (כך נוהגים שמשם ואילך בעל הקורא מגביה קולו), או בסוף הפרק: "אלה החוקים והמשפטים ... בהר סיני ביד משה". מדרש תנחומא הולך בשיטת מדרש ויקרא רבה בפרשתנו (לה א) שגם מדגיש את הסדר ההפוך מוא"ו לה"א שמרמז ש: "אם זכיתן הריני הופך לכם קללות לברכות". לא ניכנס כאן לכל נושא אריכות התוכחה וקיצור הברכה ודרשות האותיות. נזכיר רק את המדרשים באיכה רבה פרשה א שמציינים שבני ישראל חטאו וסרחו באל"ף עד ת"ו במקום ליכות בברכה היעודה, אך לעתיד לבוא: "לפי שחטאו מאל"ף ועד תי"ו, מתנחמין מאל"ף ועד תי"ו". הת"ו של הקוממיות יכולה חר"ח לצאת בגלות ולהיפסד בשל האל"ף של "אם" שלא התקיימה, אך גם תחזור בעתיד ותמלא את ייעודה בנחמה ובגאולה שיהיו מאל"ף יציבה ועד ת"ו של קוממיות. מעניין מה יאמר על דרשה זו הרב הירש ...

אבן עזרא ויקרא כו יג – הברכות בכללים והתוכחה בפרטים

קוממיות - בקומה זקופה. וריקי מוח אמרו, כי הקללות רבות מהברכות, ולא אמרו אמת. רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים לירא ולהפחיד השומעים. והמסתכל היטיב יתברר לו דברי¹³.

בראשית רבה יב ו – מאדם הראשון לעתיד לבוא

רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר: אף על פי שנבראו הדברים על מליאתם,¹⁴ כיון שחטא אדם הראשון נתקלקלו. ועוד אינם חוזרים לתיקונם עד שיבוא בן פרץ... בשביל ו' דברים שיחזרו, ואלו הן: זיוו, חייו, קומתו, פירות הארץ, ופירות האילן, ומאורות.¹⁵ זיוו מנין? שנאמר: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (שופטים ה לא).¹⁶ חייו מנין? שנאמר: "כי כימי העץ ימי עמי וגוי" (ישעיה סה כב).¹⁷ ... קומתו מנין? שנאמר: "ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כו יג). תני רבי חייא: בקומה זקופה ולא יראים מכל בריה. רבי יודן אומר: מאה אמה כאדם הראשון, ר' שמעון אמר: מאתים אמה. ר' אלעזר בר' שמעון אמר: שלש מאות: קומה - מאה, "מיות" – מאתים. רבי אבהו אמר: תשע מאות אמה וכו'.¹⁸

בבא בתרא עה ע"א, סנהדרין ק ע"א – עוד על קוממיות לעתיד לבוא

"ושעריך לאבני אקדח" (ישעיהו נד יב) - כי הא דיתיב רבי יוחנן וקא דריש: עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים, וחוקק בהן עשר על עשרים ומעמידן בשערי ירושלים...¹⁹ מיתבי: ואולך אתכם קוממיות - רבי מאיר אומר: מאתים אמה, כשתי קומות של אדם הראשון; רבי יהודה אומר: מאה אמה, כנגד היכל וכתליו, שנאמר: "אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל" כי קאמר ר' יוחנן - לכווי דבי זיקא (לחלונות לכניסת אוויר).²⁰

העמק דבר ויקרא כו יג – הסרת העול עדיין איננה קוממיות

"ואשבר מוטות עולכם". הוא משל כמו שור שרגיל לישא עול שנוצר לזה, וראשו כפוי למטה כמו שיודע שהעול היא מונח עליו, ואפילו בשעה שמסירים העול מעליו יודע שאחר שעה מוכן הוא שנית למשאו. עד שמשברים את

¹³ אגב המדרש הקודם והדיון בריבוי פסוקי התוכחה ומיעוט פסוקי הברכה, נגררנו לפירוש זה של אבן עזרא. אבן עזרא מציע פתרון אחר, שאגב יכול להיות פתרון למקומות אחרים במקרא בו ישנם אריכות וקיצור שלא תמיד מובנים. הברכות נאמרו בכללים ובתמצית ומי שמחו אינו ריק, כבר יבין. הקללות נאמרו בפרטים על מנת "להפחיד השומעים" ולמנוע מהם לחטוא. אם כך, המילה "קוממיות", חותמת הברכות, היא אמירה כוללת ששומה עלינו לברר את פרטיה ומשמעויותיה בכל דור ודור. בשלמותם.

¹⁴ שלושה הראשונים שייכים לאדם הראשון והשלושה האחרים לבריאה הכללית.

¹⁵ ראו ויקרא רבה כ ב: "תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה".

¹⁶ היינו שיחיה שנים רבות בדומה לעצים. ראו בהמשך הגמרא שם שש מאות שנה של עץ שקמה ונראה שאין זה בהכרח הרבה ויש עצים שחיים אף יותר. וע"פ, אדם הראשון אחרי שחטא, חי 930 שנה.

¹⁷ לפני חטא עץ הדעת טוב ורע אפילו הנחש הלך קוממיות כאדם. ראו בראשית רבה כ ה, כיצד קולל הנחש שילך על גחון בעקבות חטאו: "אמר לו הקב"ה: אני עשיתך מלך על הבהמה ועל החיה ואתה לא בקשת. אני עשיתך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת, על גחונך תלך... מה שבקש לא ניתן לו, ומה שבידו ניטל ממנו". מהאדם נחסכה ירידה כזו שיהיה כבהמה, אבל נגדעה קומתו למאה אמה בלבד (מקודם), מלא את העולם מסופו, בראשית רבה ח א, וטעו בו מלאכי השרת לחשוב שהוא הקב"ה, שם סימן ?). בימות המשיח, כשיבוא בן פרץ, תחזור קומת בני האדם להיות כקומתו של אדם הראשון ואף תעלה עליו. או אז תתקיים הקוממיות המובטחת בפרשתנו. מה פשר הרחקה זו של הפסוקים בפרשתנו עד לימות המשיח? האם נואשו חכמים מאפשרות קיום הבטחות התורה כפשוטן? ראו דברינו [בימי שלומציון ושמעון בן שטח](#) על השפע שהיה בימיהם בהם התקיימו מקצת מהפסוקים. ואפילו בימי הורדוס. שפע כלכלי אפשר, עצמאות מדינית לא ולא?

¹⁸ בקטע שהשמטנו מסופר על תלמיד של ר' יוחנן שלגלג על דרשה מופלגת זו ואח"כ הפליג בים וראה את מלאכי השרת מכינים אבנים טובות ומרגליות כפי שר' יוחנן תיאר, ובא להתנצל לפני ר' יוחנן ולשבח את דרשתו. אך ר' יוחנן "נותן בו את עיניו" ועושה ממנו גל של עצמות, בטענה: "ריקא! אלמלא (לא) ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה!". ראו דברינו [ר' יוחנן קפדן היה במיוחדים](#). ראו מקבילה לסיפור זה גם בפסיקתא רבתי לב – ענייה סוערה, מובא בדברינו [ענייה סוערה לא נוחמה – הנחמה השלישית](#) בפרשת ראה.

²⁰ הדרשות על מה שיקרה בימי "בן פרץ" (ימות המשיח) נלקחו מאד ברצינות ע"י חכמים ולא בהכרח כמשהו שיקרה "אי שם" באחרית הימים, אלא "מהרה יבנה בית המקדש" ומשיח כבר יושב בשערי רומא (סנהדרין צח ע"ב) ואנחנו כבר בחבלי משיח (שם), שמותיו של המשיח וזיהויו "כגון אנא" (שם), "הכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא" (ברכות כח ע"ב) ועוד. עד כדי כך שאם תלמיד מחפש סיוע מהמציאות ולא מסתפק בדרשות, הוא חייב מיתה. דרשות אגדה אלה נידונות בבית המדרש ממש כמו סוגיה הלכתית ור' יוחנן צריך להסביר איך הבנות המחוטבות כתבנית היכל שגובהו מאה אמה, שלא לדבר על אלה שגובהם יהיה מאתים אמה ויותר, ויכלו להיכנס בשערי ההכנס והאקדח ואבני החפץ שפתחם הוא "רק" עשרים אמה בגובה. כך או כך, ראו פירושו של רבי בחיי בן אשר על הפסוק בפרשת השבוע, על בסיס שני המדרשים האחרונים שהבאנו: "ואולך אתכם קוממיות. כבר הזכרתי למעלה כי פרשה זו עם הבטחותיה הנפלאות לא נתקיימה לעולם בשני המקדשים אך תתקיים לעתיד".

העול לעיניו הוא בטוח שלא יחרוש עוד, ועדיין הוא בראש נמוך מרוב הרגלו לכך. עד שבא בעליו ומרגילו להגביה ראשו וליך קוממיות, בזה אות ברור לו שאין בדעת בעליו לחרוש עמו לעולם. כך ישראל נוצרו לגלות כמבואר ברבה איכה על הפסוק: בת גלים - ברתא דגלואי, שהרי אברהם אבינו יצחק ויעקב הלכו בגלות ובטלטול.²¹ אבל בשעה שעושים רצונו של מקום, הקב"ה מבטיח: ואשבר מוטות עולכם - תבינו שאין לכם לחוש להתגברות אומות העולם לשעבד אתכם. וגם "ואולך אתכם קוממיות" בדעת גבוהה וחופשית כאלו בטוחים המה שלא ישתעבדו לעולם, ולמדנו מדהבטיח הכתוב שישבור העול שלהם שמע מיניה שבטבע שלהם מיועדים לגלות.²²

עלי תמר ירושלמי ברכות פרק ז הלכה ג – קוממיות בארצנו²³

בקובץ "נחשוני החולה"²⁴ עמוד קפ"א שם מספר שמיסד המושבה התורני המופלא רבי פישל סלומון ז"ל היה אומר בברכת המזון: "הרחמן הוא יוליכנו קוממיות בארצנו" במקום "לארצנו". ופעם נזדמנו שם הגרא"י קוק והגאון רי"ח זוננפלד והגרי"מ חרל"פ זצ"ל²⁵ והוא ברך כמנהגו בנוכחותם. והעירו ע"ז הגרי"ח זוננפלד בהקפדה יתירה.²⁶ והוא השיב שנוסח זה הוא נוסח הגולה. אבל אנחנו שכבר זכינו לדור בקבע בארצנו יש לנו לומר קוממיות בארצנו.²⁷ ואחרי הדיון מצדדים שונים נתברר שגם המהר"ם חביב בעל מחבר ספר גט פשוט והגר"ח אבולעפיה מטבריה²⁸ היו נוהגים ככה וגם היו מדגישים בפרוש שכן חייב לנהוג כל הדר בארץ ישראל.²⁹

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

מים אחרונים: הנצי"ב (מחבר העמק דבר) ואפריים פישל סלומון חיו בערך באותה תקופה: סוף המאה ה-19 תחילת המאה העשרים. זה כנציג יהודי הגולה שחיהם תלויים להם מנגד, חלקם גם חולם על הארץ; וזה כנציג חלוצי הארץ הדתיים

²¹ הכוונה למדרש באיכה רבה פתיחתא א על הפסוק בישעיהו י ל: "צהלי קולך בת גלים ... בת גולים", שהאבות כולם היו גולים. ראו דברינו **ארמי אובד אבי** בפרשת כי תבוא וכן **כאשר התענו אותי אלהים** בפרשת וירא.

²² למרות שהיה מאוהבי וממעודדי חידוש היישוב בארץ ובמקומות רבים מצאנו את גישתו האוהדת להתיישבות בארץ שהחלה בימיו, נראה שבקטע זה מצטרף הרב צבי יהודה ברלין (הנצי"ב) לגישתו 'הגלותית' של הרב הירש לעיל. ראשית, הסרת העול איננה משחררת באמת את השור (את היהודי) והחשש שהעול ישוב ויושם על כתפו, כל הזמן קיים. "עד שבא בעליו ומרגילו להגביה ראשו וליך קוממיות", נשמע יותר כאירוע של ימות המשיח שיבוא "מלמעלה". שנית, גם הוא סבור שהליכה קוממיות היא עניין רוחני "בדעת גבוהה וחופשית". ושלישית, עצם ההבטחה: "ואשבור מוטות עולכם", שהוא קורא בלשון עתיד (ואָשְׁבוּר), משמעותה "שבטבע שלהם מיועדים לגלות". פרשנים רבים מסבירים שהמילה קוממיות משמעותה "שתי קומות" (בשל הגובה מאתיים, פעמיים גובהו של אדם הראשון לעיל, רש"י סנהדרין ק א). נראה אם כך שיש שתי קומות בפירוש זה של העמק דבר (הכל כפי הבנתנו). קומה ראשונה בגלות, אין לחשוש מעולם של הגויים והקוממיות היא הדעת הגבוהה והחופשית. הקומה השנייה היא אכן הקוממיות של שיבה לארץ, אבל זה ייעשה רק "מלמעלה". איזה הבדל ענק בין פירוש זה (והרב הירש) לבין רשב"ם בו פתחנו!

²³ הרב **ישכר ב"ר צבי תמר**, פולין – 1896, ישראל 1982, עלה ארצה – 1933, שימש כרב בתל אביב, כתב פירוש לירושלמי.

²⁴ ספר שיצא בשנת 1958 במלאת 75 שנה ליסוד המושבה יסוד המעלה. ראו הערך **נחשוני החולה** בויקיפדיה. הרב **אפרים פישל סלומון** שמוזכר בהמשך היה ממיסדיה ומנהיגיה של המושבה.

²⁵ כנראה **במסע המושבות** ("מסע הרבנים") משנת 1913.

²⁶ משתמע שהרב קוק והרב חרל"פ לא העירו על נוסח זה אבל גם לא ברור אם תמכו בו.

²⁷ ואילו זכינו לשבת שם במחיצתם היינו מחזקים את דבריו של פישל סלומון מפסוק מפורש בתורה. דברי הקב"ה לאברהם: "קום הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְצָה וּלְרַחֲבָה כִּי לֶךְ אֲתַנְנֶנָּה" (בראשית יג יז). אל הארץ: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", אבל בארץ: "קום הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ" – בב"ת רבתי. לך בקוממיות, אל תירא. ואפשר גם לחזק ידי המתנגדים מנוסח תפילת הכהן הגדול שהבאנו בעמוד הראשון. אלא שכבר שם הערנו שנוסח זה לא מצוי במקורות הראשונים: ירושלמי, ויקרא רבה וכנראה הוספה במחזורים.

²⁸ ראו תולדותיו של **הרב משה בן חביב**, יוון מאה 17, ראשון לציון וראש ישיבה בירושלים וכן הרב **חיים אבולעפיה** מאותה תקופה בערך.

²⁹ עם כל הקשיים העצומים שהיו מנת חלקם של המתיישבים החלוצים הראשונים בכלל, מתיישרי יסוד המעלה שמספר פעמים כמעט ונגטשה בפרט, מחלת המלריה שהפילה חללים, השכנים המתנכלים, הפולמוס הגדול על השמיטה בשנת 1910 ועוד, חשבו מתיישבים דתיים אלה שהנה התקיים בהם הפסוק "ואולך אתכם קוממיות". לכל אלה הנוהגים לחדש ולומר בברכת המזון ואולי גם בברכת אהבה שלפני קריאת שמע "קוממיות בארצנו", יש מקור וחיזוק מחלוצי יסוד המעלה ועוד לפנייהם גם רבנים בטבריה וירושלים. אם הם אמרו בתנאים של אז "בארצנו", קל וחומר בימינו! מי יגול עפר מעיניהם של חלוצים ואוהבי ציון אלה לראות בפריחת הארץ היום וקוממיותה. ולמתנגדים, יש להרגיע ולומר שכל מי שאומר נוסח זה, אמנם משנה 'לא עלינו' מבי"ת ללמ"ד אבל עדיין מרגיש שלא הגענו לקוממיות המלאה ויש עוד להתפלל: "הרחמן הוא יוליכנו קוממיות בארצנו". ראו עוד בהמשך דבריו של עלי תמר שם שהוא מעיר שלפי שיטות אלה "יש לעיין גם בהפיסקא הא לחמא עניא בליל פסח בארעא ישראל רבתי ושלומותא". ואולי גם הגיע הזמן שנאמר בברכת כל חודש ולא רק פעם בשנה: "מי שגאל את אבותינו ואותנו וכו'" ולא נהיה חס וחלילה כפוי טובה. ראו דברינו **אין בעל הנס מכיר בניסו** ביום העצמאות.

מהישוב הישן שבגבורה עילאית מנסים להיאחז בארץ ולהקים את מושבותיה. נראה שאין קונטרסט גדול משני הפירושים הקיצוניים שלהם לפסוק בפרשתנו. בעוד הנצי"ב מנסה לתת משמעות לפסוק בשיבה בגלות וטוען שהעול הוא "בטבע שלהם" והקוממיות היא משהו רוחני "בדעת גבוה וחופשית"; חלוצי הארץ המאמינים חשו את תחילתה של הקוממיות בארץ פשוטה כמשמעה ויחלו להגשמתה המלאה. וזכה הנצי"ב שהיה אוהב ציון במאד ליישוב של תורה ועבודה שנקרא על שמו בארץ ולא נותר אלא לנחש שאם היה מוזמן לשם היום, היה מברך "קוממיות בארצנו" בשמחה ובתקווה.

במחשבה נוספת, נראה לנו להאיר את כל ההתנגדות לשינוי הנוסח "קוממיות בארצנו" מהמדרשים על התפתחות ברכת המזון לאורך הדורות. ראו דברינו [ברכת המזון](#) בפרשת מסעי שם הרחבנו בנושא זה. ראו בפרט שם מדרש אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ז המקשר את שלוש הברכות הראשונות עם האבות: "למה בירכו ג' ברכות? להזכיר זכות האבות ... הזן את הכל - להזכיר זכות אברהם ... היה מכניס עוברי דרכים לביתו לפרנסו ולכלכלו ... על המזון - להזכיר זכות יצחק שזרע בארץ ומצא מזונו מאה שערים ... הבונה ברחמיו - להזכיר זכות יעקב שעמד בבית אל ואמר: מה נורא המקום הזה וירא ויאמר זה שער השמים - זה ירושלים וכו'". ברכת על הארץ ועל המזון שהיא העיקר ואם לא נאמרה לא יצא ידי חובתו (בדברינו שם), קשורה ליצחק אבינו שלא ירד מהארץ (ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות). אם יהודי יושב כעת בארץ ומתנחל בה וזוכה לאכול מפריה כיצחק אבינו וברכתו "על הארץ ועל המזון" היא ממשית כאן ועכשיו, כיצד זה יחזור ויאמר "קוממיות לארצנו"? הרי תרתי דסתרי הם. יש כאן השלמה ברורה בין שני חלקים אלה בבכת המזון. מי שחי בחו"ל שברכתו "על הארץ ועל המזון" היא ברכה של תפילה ולא של הודאה (רק הברכה הראשונה היא של הודאה בחו"ל) פשיטא שיאמר "ותוליכנו קוממיות לארצנו" ובמשתמע שכשיזכה לעלות לארץ יברך את הברכה "על הארץ ועל המזון" כברכתו של יצחק אבינו ו"קוממיות בארצנו".. ומי שכבר זכה ואומר את ברכת "על הארץ ועל המזון כברכת הודאה וכיצחק אבינו, יאמר "שתוליכנו קוממיות בארצנו" ונזכה לחיים ריבוניים ולא עוד לגלות.